

ВЕЩИЦАТА В ПРОЛЕТНО-ЛЕТНИЯ ЦИКЪЛ НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОДЕН КАЛЕНДАР

МАРИЯ КИТАНОВА

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
miyak@abv.bg

В статията се анализира един особен персонаж от българската народна митология – календарната вещица / магьосница. Разглеждат се времевите отрязъци, в които се наблюдава нейното активизиране, а също и различните обредни действия, свързани с предпазването от зловредните ѝ влияния (мамене на мляко и мамене на жито). Представени са съответните названия на митологичния персонаж в българските диалекти, обредните действия и обредните предмети за нейното неутрализиране.

Ключови думи: вещица / магьосница; мамене на жито; мамене на мляко; народен календар; български диалекти

WITCHES IN THE SPRING-AND-SUMMER FOLK CALENDAR

MARIA KITANOVA

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
miyak@abv.bg

The article studies a peculiar character found in Bulgarian folk mythology – calendar witches/sorceresses. It examines the periods of time when these beings were most active, as well as the various rituals ensuring protection from their harmful influences (milk theft and wheat theft). The author also discusses the names of this mythical character found in the Bulgarian dialects, along with the ritual actions and objects used for its neutralisation.

Keywords: witches/sorceresses; milk theft; wheat theft; folk calendar, Bulgarian dialects

В народния календар на българите се срещат голям брой демонични персонажи, които се появяват в строго фиксирани периоди и дни. Тяхната поява мотивира редица превантивни действия и забрани, които целят да предпазят както хората, така и плодовете на техния труд. В пролетно-летния цикъл централно място заема *вещицата / магьосницата*, а също и редица близки до нея персонажи с демоничен характер. Зловредната им дейност се проявява и активизира в определени периоди, след които те изчезват или

чрез обредни действия хората успяват да ги неутрализират. В различните райони на България (Пловдив, Пазарджик, Родопите) тези същества проявяват своята зловредност по време на Тодоровата неделя, Мръсните дни, на Сирни заговезни, 1 март, Геръовден и Еньовден. Един такъв демоничен персонаж в българската народна култура е *вещицата*.

В българските диалекти се срещат следните названия за демоничния персонаж *вещица*, които обикновено означават 'зла жена, притежаваща свръхестествени способности, придобити от дявола, на когото е продала душата си' (РНДКБ/RNDKB 2018: 58): *вещица* (Белослав, Варненско, Врачанско, Търновско, Габровско, Дряновско, Горнооряховско); *вещчица* (Разложко) (РНДКБ/RNDKB 2018: 58); *вещегарка* (Годеч); *вещегюрник* (БМ/ВМ 1994: 59); *вещерица* (Годеч, Софийско, Доганхисар, Никопол); *вещчирица* (Брезнишко); *вещерица* (РНДКБ/RNDKB 2018: 56–57); *веда* (ИДРБЕ/IDRBE 2012: 406–407).

Статията има за цел да разкрие главно зловредната дейност на този персонаж, а не е насочена към изясняване на самия митоним. По тези причини тук не се коментира произходът на лексемата *вещица*. Още повече че той е многократно обясняван (БЕР/BER 1 2007: 141; Мичева/Micheva 2016: 108–124). Бихме могли да приемем, че това е жена, притежаваща особени знания и умения, които ѝ дават власт и сила, непозната на обикновените хора. Тази сила може да бъде използвана както за добро, така и за лошо.

Докато през Тодоровата неделя и Сирни заговезни дейността на демоничните персонажи е насочена към човека и много често към децата, то в останалите периоди се наблюдават други прояви. На Сирни заговезни разпознават присъствието на вещиците чрез обредното действие *ламкане* – завързано на конец яйце или парче халва. Конецът се запалва и казват: *Която е магесница (имярек), конецът да изгори до края* (Пловдивски край/Plovdivski kraj 1986: 258). В Родопите при запалването на конца произнасят имена на жени, смятани за маьосници. Ако при произнасянето на определено име конецът се разгори по-ярко, това се приема като доказателство, че жената се занимава с вредоносни дейности (Родопи/Rodopi 1994: 97). Българите в Струга и Охрид вярват, че ако конецът изгори бързо, вещицата ще умре до края на годината (СБНУ/SbNU 1900: 2–28) Докато гори конецът, те наричат: *Гори, Стойно вещице!* В народната култура не е толкова лесно да бъде разпозната магьосницата. Необходимостта от разпознаването ѝ се диктува от желанието да се предпази социумът от вредите и да се изработят правила за превантивно поведение, а също така да се противодейства на опасността, за да може тя да бъде обезвредена и унищожена (Толстая/Tolstaya 1998: 141–152; СД/SD 1995: 297–299).

За обредните действия в българските диалекти се срещат следните названия: 'хващане с уста парче халва или яйце, повесено на конец' – *хамкане*, *хамкавица*, *хамканица* (Елховско, Търговищко, Старозагорско, Охрид, Струга), *хлацкане* (Преславско, Хасковско), *ламкане* (Казанлъшко, Белосладинско, Радомирско) (Легурска, Китанова/Legurska, Kitanova: 2008: 95).

Някои автори приемат, че посоченото обредно действие представя символично изгаряне на вещицата (Агапкина/Agarkina 2002: 386), което е начин за активно противопоставяне на вредоносните ѝ действия. Като доказателство се посочват названията на някои огньове. В Пазарджишко наричат запаления на Сирни заговезни огън *самодивски огън*. (Арnaudов/Arnaudov 1943: 63), а в Македония – *каравеицица* (черна вещица) (Плотникова/Plotnikova 1996: 25). Прескачат тези огньове и викат: *Кара, кара вещице. Ти си бабо вещице!*

Друг начин за активно противопоставяне е проклятието. В Рупчос маскираните мъже (*старци*) се събират в края на селото, хвърлят нагоре парче плат, пълно със слама, и казват: *Койту зная да мами на краве мляку, кольку съ на саяй вульга прахът, тольку и нему в думът* (Арnaudов/Arnaudov 1920: 37; Агапкина/Agarkina 2002: 386). Такива огньове в Северна България и Югоизточна Тракия се палят и на Герьовден, и на Еньовден, и на 1 март (Миков/Mikov 1985: 13–19; Агапкина/Agarkina 2002: 669–671). Те имат **очистителен** и **предпазващ** характер. Представяват купа сено с прът по средата, запалени факли или запалени стрели (Гребенарова/Grebenarova 1989: 69; Агапкина/Agarkina 2002: 676–684). В Пиринско и Добруджа (Пирински край/Pirinski kraj 1980: 436; Добруджа/Dobrudzha 319; Агапкина/Agarkina 2002: 682; Мартинов/Martinov 1958: 731) общоселските огньове имат и **апотропоен характер**. Вярват, че районът, докдето се вижда светлината на огъня, е защитен от градушки и други природни бедствия. Младите момци хвърлят запалените факли и казват: *Беите буе, вџше и све гадине, от мене*. Тези огньове имат и **профилактично значение**. В Югозападна България децата, като прескачат еньовденските огньове, викат: *Да съм жив и здрав, догодина пак да скоча огиню*. Този очистителен характер на огъня се проявява на 1 март с обредните действия *палене на огън, палене на метли, палене на комините* (Легурска, Китанова/Legurska, Kitanova 2008: 97).

Културната семантика на огньовете, носещи светлина и топлина, представя тяхната **продуцираща функция**, която е и своеобразна метафора на живота.

Названия на видовете огньове, които се палят на Сирни заговезни, в българските диалекти

Тези огньове се възприемат и като символично изгаряне на календарната вещица.

Големи огньове:

‘голям обреден огън’ – *оратник, оврътник, ората* (Еленско, ЗБ), *лапърда* (Стружко), *оруглица* (Троянско), *орлата* (Тетевенско), *кладни* (БЕР/BER 1979: 411) (Легурска, Китанова/Legurska, Kitanova 2008: 96);

‘голям огън, който се запалва на гумното’ – *бобутал* (Западна България);

‘голям огън, който се пали на кръстопът или на високо място край селото’ – *палелия* (ИБ, Тракия, Родопи, бесарабски българи), *ерле* (в говора на българите от Дебърско и Костурско);

‘купчина слама, която се пали край селото’ – *орада*, *орадия*, *орадие* (Смолянско), *ората-копата* (Дупнишко, Кюстендилско, Пловдивско, Софийско). (Легурска, Китанова/Legurska, Kitanova 2008: 96);

‘голям огън, който се прескача от момците’ – *курковник*, *курници* (Сливенско), *ламбадия* (Твърдица, Сливенско), *ойдалелия* (Тетевенско, Източна България, Ябланица), *ойлалелия* (Етрополе), *олелия* (СИБ), *пълелия* (ИБ), *рикли* (Панаюрище), *оратник* (Софийски), *сирници* (Плевенско), *кирници* (Сливенско), *гаро* (Разложко), *ирбалки* (Етнорафия/Etnografiya 1985: 111) (Легурска, Китанова/Legurska, Kitanova 2008: 96).

Факли:

‘разцепено дърво с едра слама, поставена в цепката’ – *машалдан* (Хасковско); ‘пръчка с вързана на нея слама’ – *курелник* (Геров/Gerov, 2: 434; БЕР/BER 1986: 46); *оратник*, *оратняк* (Софийско, Пернишко, Брезнишко, Самоковско, Кюстендилско);

‘кош, пълен със слама, поставен на прът’ – *уруглища* (Троянско, Врачанско); *паликош* (Източна Тракия, Добруджа);

‘големи факли, които се въртят’ – *орадии* (Софийско);

‘запалена факла, която младежите хвърлят към двора на любимите си’ – *ората*, *орадия* (Граово, Западна България, Родопи), *оратница* (Поповско) (Легурска, Китанова/Legurska, Kitanova 2008: 97).

Стрели:

‘запалени стрели, които се хвърлят’ – *бутурници* (Пловдивско), *чавги* (Малкотърновско, Старозагорско, Хасковско, Южна Тракия), *пайдутки* (БМ/ВМ 1995: 330), *перници* (Арнаудов/Arnaudov 1968: 241), *логачки* (Маринов/Marinov 1984, 1: 501) (Легурска, Китанова/Legurska, Kitanova 2008: 97).

В периода около Гергьовден и Еньовден се появяват митологични двойници на вещицата (магьосницата), чиито дейности са насочени към плодовете на труда на хората. Те се характеризират с две магически практики за отнемане на плодородието от чуждите ниви и млечността на чуждия добитък: *мамене на жито* и *мамене на мляко*.

Мотивът мамене на жито в българската народна култура

В българските диалекти се наблюдават следните названия: *мамене на жито* (Добруджа и Родопите; РНДКБ/RNDKB 2018: 211–212; Легурска, Китанова/Legurska, Kitanova 2008: 107), *обир на житото* (Бобошево, Дупнишко, Софийско; РНДКБ/RNDKB 2018: 267), *привземане на житото* (Странджа; РНДКБ/RNDKB 2018: 313).

Тази магическа практика се извършва от магьосница, „която през нощта или в ранното утро на Еньов ден отива в чуждата нива, съблича се гола, яхва кросно или лопата за хляб и обикаля нивата. Събира с кърпа росата от класовете и я изцежда в своя хамбар или с нея омесва тесто и го поставя пак там. От всеки ъгъл откъсва по три класа и произнася заклинание: *Тук ли си Еньо? Защо не ме питаеш за какво съм дошла? Хе, добрутру ти ниве, честит ти Еньовден! Великиното житю да дойде у нашата нива!* След това класовете се навеждат и прави остават само най-силните класове, *майката на нивата, царя на нивата*, които тя също взема (Агапкина/Agarkina 2002: 401–402; РНДКБ/RNDKB 2018: 211–212; Арnaudов/Arnaudov 1924: 390, 397). Понякога това се прави и на Гергьовден. Според народните вярвания вещицата извършва тези действия, за да я види св. Иван (Еньо) и да я съжали. В тези случаи тя си служи и със слово, и с действие. Имитативната магия е подкрепена от магическата сила на думите.

Разликата между вещицата и магьосницата в днешно време е доста разнито, поради което те трудно се различават и обикновено се сливат (РНДКБ/RNDKB 2018: 58). В българската народна култура се наблюдава едно профилиране на вещицата според нейната вредоносна дейност, което се отразява и на названията. В българските диалекти за магьосницата, която обира млякото и житото, се срещат следните названия: *мамница, мамника, мамячка* (Пирински край), *омайница, житомамница* (Тракия и Западна България), *бродница, броднячка, бродарица* (Търновско, Крумовградско, Софийско, Дряново, Ботевградско, РНДКБ/RNDKB 2018: 43, 213), *гола, гьозбаджийка* (Котел), *джадия, жадейка* (Кривня, Разградско, Родопите, Ботевградско, Сливенско), *обирачка* (Пирински край), *привземачка, привземница* (Странджа), *чимерица* (РНДКБ/RNDKB 2018: 213). Названията са прозрачни и техните значения са ясни. С тази си разновидност вещицата / магьосницата принадлежи към социума на съответното селище. Тя самата е силно заинтересована от своята реколта и от млякото, което дават нейните животни. Дейността ѝ не е насочена против хората от селището, а към самата нея. Календарната вещица е техен **битов съперник**. Тя не унищожава и не разваля плодовете на труда на селяните си, а си служи с т. нар. **магическа кражба**. И тук демоничното и човешкото се смесват. От демоничен персонаж магьосницата се превръща в съсед крадец, показва своето човешко лице. Наказанието на такъв очовечен персонаж е много по-лесно за социума. Отнемането на демоничното дава възможност вещицата да бъде подложена на наказание, на което може да бъде подложен всеки провинил се член на общността. Едно от тези наказания при южните славяни е принуждаване към покаяние (Агапкина/Agarkina 2002: 388). Всъщност демонични черти могат да бъдат приписвани на всяка жена, на която нивата ражда повече от тези на съседите ѝ, а животните ѝ дават повече мляко от техните. Така митологичното се приравнява до ежедневно, за да се намери обяснение на необяснимото (Агапкина/Agarkina 2002: 400).

Мотивът *мамене на мляко* в българската народна култура

Най-често *маменето* / *превземането* на млякото от календарната вещица започва на Гергьовден или по време на Страстната седмица. На българската етническа територия се среща много рядко и на Благовещение. Това е времето, свързано с извеждането на добитъка на паша, с обредното издояване на животните, а също и с първото измерване на млеконадоя (Колева/Koleva 1981: 70). Този период на дейността на магьосниците е характерен за балканския ареал, особено за местата, където скотовъдството е основен поминък, а и култът към св. Георги е много силно представен. Краденето на млякото се нарича: *мамене на мляко* (Източна България), *привземане на млякото*. (Странджа, РНДКБ/RNDKB 2018: 313). Значенията на действието са прозрачни. Извършва се по следния начин. Маьосницата гола, седнала на въртящата се част от тъкачен стан, обикаля стадото, в някои случаи го опасва с нишка, взима трева от поляната и с нея храни своите животни. В някои райони на страната поставя хляб на пътя на животните и след като те преминават над него, го дава за храна на своите животни. Събира роса от местата, където другите хранят или поят животните си, и произнася заклинание: *Нека млякото на тази крава да дойде при моята! Взимам млякото, но не цялото*. Видно е, че магьосницата не краде всичкото мляко, тя само увеличава своето. На Гергьовден магьосниците се активизират, защото тогава се извършва първото доене и точно това първо мляко става обект на самата магическа кражба (Колева/Koleva 1981: 70–71). Подобни практики се срещат в Сърбия, Черна гора, Хърватия и рядко в Словения. Срещат се и при бесарабските българи. Практически това са южнославянските и карпатските райони (Агапкина/Agarkina 2002: 391). В българската традиция се наблюдава и *превземане на чуждото мляко*, което се извършва със събиране на роса и трева от чуждото пасище и измиване на вимето на кравата с тази роса. При *маменето на млякото* и *маменето на житото* се наблюдават редица общи действия на магьосниците.

Около Гергьовден *маменето на млякото* е основна функция на вещицата на българската етническа територия. Предпазващите действия са свързани с поставяне на определени билки в съдовете за доене, тяхното парене с гореща вода, мазането им с кал и забрана за изнасяне на тези съдове нощем.

Изводи

През 1909 г. А. ван Генеп пише своята книга “Les rites de passage”, в която включва определени календарни и семейни обреди в категорията обреди на прехода. Особено място заемат обредите при зимното и лятното слънцестоене и при пролетното и лятното равноденствие (Ван Генеп/Van Gennep 1999: 161–166). Концепцията за календарния преход намира отражение и в изследванията на Мирча Елиаде, в неговото виждане за „мита за вечното завръщане“. Анализирайки народния календар и преходните об-

реди в него, той формулира проблема за т. нар. „календарна граница“, свързана с периодично повтарящите се ритуални действия. Краят на старата година и началото на новата се характеризират според него със следните обреди: 1) пречиствания, изповядване на греховете, прогонване на злото извън селището, отблъскване на демоните; гасене и повторно запалване на огнищата; 2) маскирани процесии и церемониално посрещане и угощаване на мъртвите; 3) борби между две враждебни групи; 4) карнавални оргии (Елиаде/Eliade 1994: 440–441). Към тях можем да добавим и паленето на обредни огньовете, които имат определени функции, една от които е прогонването или унищожаването на вещиците.

Ако разгледаме изложеното за проявите на вещицата в митологията на пролетно-летния цикъл, ще видим, че има няколко върха на нейното активизиране – Сирни заговезни, Гергьовден, Еньовден и Благовещение.

Проявите на определени персонажи като хипостаза на вещицата / магьосницата са свързани с две основни дейности: земеделската и животновъдската. Тези прояви се наблюдават преди жътва, при първото изкарване на животните на паша и при първото им издояване. Практикуваните в тези календарни отрязъци превантивни действия представят форми на защита от действията на подобни персонажи. Защиават се резултатите от труда в определени сфери – земеделие и скотовъдство. Особено важно е началото на определена дейност, свързана с народния календар. В българската народна митология вещицата не се занимава с пълното унищожаване или повреждане на реколтата. Подобни действия се откриват в източнославянската традиция. И там се използват сложни обредни действия за премахване на този вид въздействие на вече демонично същество, което няма човешки облик.

Двата основни митологични мотива – *мамене на жито* и *мамене на мляко* – са календарно детерминирани. Те са свързани с двете функции на вещицата в определен стопанско-културен тип.

В българската народна митология календарната вещица има човешко лице с някои демонични черти.

ЛИТЕРАТУРА

- Агапкина 2002: *Агапкина, Т. А.* Мифопоетическите основи на славянското народно календаря. Весенне-летен цикъл. Москва, Индрик.
- Арнаулов 1920: *Арнаулов, М.* Кукери и русалии. – *СбНУ*, № 54, с. 1–221.
- Арнаулов 1924: *Арнаулов, М.* Студии върху българските обреди и легенди. Ч. 2, с. 384–435.
- Арнаулов 1943: *Арнаулов, М.* Български народни празници. Хемус.
- Арнаулов 1968: *Арнаулов, М.* Очерци по български фолклор. Т. 1. София, Български писател.
- БМ 1994: Българска митология. Енциклопедичен речник. Под редакцията на А. Стойнев. София. Изд. 7М+Логис.

- БЕР 1971–2010: Български етимологичен речник. Т. 1–7. София, Издателство на БАН.
- Ван Геннеп 1999: *Ван Геннеп, А.* Обряды перехода. Систематическое изучение обрядов. Москва, Восточная литература РАН.
- Геров 1975–1978: *Геров, Н.* Речник на българския език, т. 1–6.
- Гребенарова 1989: *Гребенарова, Сл.* Заговезни – Тодоровден като преходен период в народния календар. – *Исторически преглед*, т. 45, № 1, с. 55–71.
- Добруджа 1974: *Добруджа.* Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. София, Издателство на БАН.
- Елиаде 1994: *Елиаде, М.* Трактат по история на религиите. София, Изток – Запад.
- Етнография 1985: Етнография на България. Т. 3: Духовна култура. София, Издателство на БАН.
- ИДРБЕ 2012: Идеографски диалектен речник на българския език. Т. 1 (А – Д). София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Колева 1981: *Колева, Т.* Гергьовден у южните славяни. София, Издателство на БАН.
- Легурска, Китанова 2008: *Легурска, П., М. Китанова.* Тематичен речник на термините на народния календар. София. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- Мартинов 1958: *Мартинов, А.* Народни материали от Граово. – *СбНУ*, № 49.
- Маринов 1984: *Маринов, Д.* Избрани произведения в два тома. Т. 1. София, Наука и изкуство.
- Миков 1985: *Миков, Л.* Първомартенска обредност. София, Издателство „Септември“.
- Мичева 2016: *Мичева, В.* Лексемите с корен *-вещ-* в историята на българския език и култура. – *Български език*, Приложение 2016, с. 108–124.
- Пирински край 1980: Пирински край. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. София, Издателство на БАН.
- Пловдивски край 1986: Пловдивски край. Етнографски и езикови проучвания. София, Издателство на БАН.
- Плотникова 1996: *Плотникова, А.* Материали для этнолингвистического изучения балкано-славянского ареала. Москва. Институт славяноведения и балканистики, РАН.
- РНДКБ 2018: *Барболова, З., М. Китанова, П. Леурска, Н. Павлова, М. Симеонова.* Речник на народната духовна култура на българите. София, Наука и изкуство.
- Родопи 1994: Родопи. Традиционна народна духовна и социалнонормативна култура. София. Издателство на БАН.
- СБНУ 1900: Сборник за народни умотворения, кн. 16, 17, София.
- СД 1995: Славянские древности. Этнолингвистический словарь. Т. 1 (А–Г). Москва, Индрик.
- Странджа 1996: Странджа. Материали и духовна култура. София. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.

Толстая 1998: *Толстая, С. М.* Магические способы распознавания ведьмы. – В: *SMSI*, № 1, с. 141–152.

REFERENCES

- Agapkina 2002: *Agapkina, T. A.* Mifopojeticheskie osnovy slavjanskogo narodnogo kalendarja. Vesenne-letnij cikl. Moskva, Indrik.
- Arnaudov 1920: *Arnaudov, M.* Kukeri I rusalii. – *SbNU*, № 54, s. 1–221.
- Arnaudov 1924: *Arnaudov, M.* Studii varhu balgarskite obredi i legeni. Ch. 2, s. 384–435.
- Arnaudov 1943: *Arnaudov, M.* Balgarski narodni praznitsi. Sofia. Hemus.
- Arnaudov 1968: *Arnaudov, M.* Ochertsi po balgarski folklor. T. 1. Sofia, Balgarski pisatel.
- BM 1994: Balgarska mitologiya. Entsiklopedichen rechnik. Pod. ted. na A. Stoynev. Sofia, 7M + Logis.
- BER 1971–2010: Balgarski etimologichen rechnik. T. 1–7. Sofia. Izdatelstvo na BAN.
- Gerov 1975–1978: *Gerov, N.* Rechnik na balgarskiya ezik. T. 1–6.
- Grebenarova 1989: *Grebenarova, Sl.* Zagovezni – Todorovden kato prehoden period v narodniya calendar. – *Istoricheski pregled*. T. 45, № 1, s. 55–71.
- Dobrudzha 1974: Dobrudzha. Etnografski, folklorni i ezikovi prouchvaniya. Sofia. Izdatelstvo na BAN.
- Eliade 1994: *Eliade, M.* Traktat po istoriya na religiite. Sofia. Iztok – Zapad.
- Etnografiya 1985: Etnografiya na Balgaria. T. 3: Duhovna kultura. Sofia, Izdatelstvo na BAN.
- IDRBE 2012: Ideografski dialekten rechnik na balgarskiya ezik T. 1 (A–D). Sofia, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.
- Koleva 1981: *Koleva, T.* Gergyovden u uzhnite slavyani. Sofia. Izdatelstvo na BAN.
- Legurska, Kitanova 2008: *Legurskaq P., M. Kitanova.* Tematichen rechnik na terminite na narodniya calendar. Sofia. Aademichno izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”.
- Martinov 1958: *Martinov, A.* Narodni materiali ot Graovo. – *SbNU*, № 49.
- Marinov 1984: *Marinov, D.* Izbrani proizvedeniya v dva toma. T. 1. Sofia. Nauka i izkustvo.
- Mikov 1985: *Mikov, L.* Parvomartenska obrednost. Sofia. Izdatelstvo “Septemvri”.
- Mithceva 2016: *Mitcheva, V.* Leksemita s koren - *veu-* v istoriyata na balgarskiya ezik i kultura. – *Balgarski ezik*, Prilozhenie 2016, s. 108–124.
- Pirinski kray 1980: Pirinski kray. Etnografski, folklorni I ezikovi prouchvaniya. Sofia, Izdatelstvo na BAN.
- Plotnikova 1996: *Plotnikova, A.* Materialy dlja jetnolingvisticheskogo izuchenija balkano-slavjanskogo areala. Moskva. Institut slavjanovedeniya i balkanistiki, RAN.
- Plovdivski kray 1986: Plovdivski kray. Etnografski I ezikovi prouchvaniya. Sofia, Izdatelstvo na BAN.
- RNDKB 2018: Rechnik na narodnata duhovna kultura na balgarite. Sofia. Nauka i izkustvo.
- Rodopi 1994: Rodopi. Traditsionna narodna duhovna i sotsialnonormativna kultura. Sofia. Izdatelstvo na BAN.

- SbNU 1900: Sbornik za narodni umotvoreniya. T. 16, 17, Sofia.
SD 1995: Slavjanskije drevnosti. Jetnolingvističeskij slovar'. T. 1 (A–G). Moskva, Indrik.
Strandzha 1996: Strandza. Materiali i duhovna kultura. Sofia. Akademichno Izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”.
Tolstaja 1998: *Tolstaja, S. M.* Magičeskie sposoby razpoznavanija ved'my. – In: *SMSI*, № 1, s. 141–152.
Van Gennep 1999: *Van Gennep, A.* Obrjady perehoda. Sistematičeskoe izučenie obrjadov. Moskva, Vostochnaja literature RAN.

✉ *Проф. д-р Мария Китанова*
Секция за етнолингвистика
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“
при Българската академия на науките
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ *Prof. Mariya Kitanova, PhD*
Department of Ethnolinguistics
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria